

Posljednjih dvadesetak godina napisani su mnogi komentari i monografije o Poslanici Efežanima kao rezultat probuđenog zanimanja za novozavjetnu kristologiju i ekleziologiju. Ovdje donosim prikaz pet novijih komentara cijele poslanice uz želju da drugom zgodom prikazem hrvatskim čitaocima nekoliko monografskih studija o pojedinim temama u ovoj poslanici kristocentrične ekleziologije i eklezijalne kristologije.

1. H. Schlier: DER BRIEF AN DIE EPHE-SER. EIN KOMMENTAR, Düsseldorf, Patmos Verlag 1971, 7. Auflage, 315 str.

Knjiga je prvi put izašla 1957. Autor je bio profesor Novog zavjeta na teološkom fakultetu univerziteta u Bonnu. Umro je u prosincu 1978. Tridesetih godina, studirajući Crkvu u Ef, prešao je s protestantizma na katolicizam i cijeli život ostao vjeran katoličkoj Crkvi. Protestantски bibličari i dalje su ga cijenili kao stručnjaka, te mu povjerili da za protestantski niz komentara novozavjetnih knjiga priredi komentar poslanice Galaćanima. Posebno se bavio Pavlom. Posljednja su mu djela: *Vorzüge einer paulinischen Theologie* (Obrisi Pavlove teologije, Herder 1978) i *Der Römerbrief* (Komentar poslanice Rimljanima, prireden za katolički niz Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament, Herder 1977).

Nakon relativno kratkog pregleda literature Schlier u uvodu donosi pregled poslanice koju svrstava u književnu vrstu „Sophiarede; Weisheitsrede“ (mudrosna propovijed — str. 21 i 28). Svjesno se odlučuje za Pavlovo autorstvo ove poslanice, iako zna za poteškoće i protivna mišljenja. U prva tri poglavlja vidi dogmatsku nauku, a od 4. do 6. poglavlja moralne poticaje Apostola. Prvom, doktrinarnom dijelu daje zajednički naslov: „Tajna poznanosti pogana u Tijelo Kristovo (1,3–3,21). Odsjeci tog dijela prema Schlieru su: 1. blagoslovni hvaleospjev Bogu (1,3–14); 2. molba za spoznaj u nade (1,15–23); 3. oni koji su po grijesima bili mrtvi oživljeni su i u Kristu prenešeni na nebo (2,1–10); 4. „daleki“ su postali „blizi“ i ugrađeni u hram Božji (2, 11–22); 5. raspored milosti Božje preko Apostola (3,1–13); 6. molitva za savršenu

spoznaju vjernika (3,14–19); 7. završna doksologija (3,20–21). Drugom, parenetskom dijelu poslanice Schlier daje naslov: Življenje u skladu s pozivom (4,1–6,22). Odsjeci ovog dijela su: 1. jedinstvo Crkve i različiti darovi Krista (4,1–16); 2. temeljno svojstvo kršćanskog života (4,17–24); 3. pokazivanje ljubavi (4,25–5,2); 4. pokazivanje svjetla (5,3–14); 5. opojenost Duhom (5,15–20); 6. kršćanski odnos žene i muža, djece i oca, robova i gospodara (5,22–6,9); 7. Božje naoružanje (6,10–22). Naslovni pozdrav i završni blagoslov veoma su svečani i nešto prošireni u odnosu na ostale Pavlove poslanice (1,1–2; 6,23–24).

Prilikom tumačenja mjesta koja sadrže ključne pojmove Schlier donosi šire prikaze (excursus) o religijsko-povijesnoj pozadini tih pojmova koje pretpostavlja kao poznate čitaocima, bilo iz prethodne evangelizacije bilo iz njihove dotadanje kulturne baštine. Ti prikazi su: *ta epourania* — nebesa (str. 45–48); *he klesis* — poziv na vjeru (82–84); *to Soma tou Hristou* — Tijelo Kristovo (90–96); *to pleroma* — punina (96–99); *he polipoikilos sophia tou Theou* — mnogovrsna mudrost Božja (159–166); *hieros gamos* — sveta ženidba (264–276) i „Božji borci“ (298–300). U svim ovim izrazima Schlier vidi izvjesnu polemiku Pavla protiv ideja koje su, iako krive, bile popularne među naslovnicima. One su u drugom stoljeću formulirane u judeo-gnostičkim spisima. Zato Schlier smatra da se Pavao u Ef bori protiv predgnostičkih ideja koje su morale biti raširene i prije nego su dobile definitivni oblik u pisanim dokumentima, nastalim poslije Ef. U otkrivanju tragova predgnostičke građe u Ef Schlier se pridružuje Bultmannovoj školi i ostaje joj do kraja vjeran. On, dakako, ne tvrdi da je Pavao preuzimao svoje misaone kategorije od gnostika, nego da je pomoću misaonih kategorija kulturnog područja u kojem žive čitaoci iznio prilagođenu kristologiju i ekleziologiju: „Pojam plerome, kako pokazuju navedeni tekstovi sa svojim kontekstom, vrlo je vjerojatno uzet iz onog govornog i predodžbenog svijeta koji je kasnije opisan u Salomonovim odama. Ovo možemo tim više pretpostaviti što se u *Kol* i *Ef* općenito, a posebno u vezi s pojmom plerome, naziru svojstva gnostičkog načina razmišljanja, koja ne opažamo

ni u SZ ni u stoičkim spisima ni u izvanbiblijskom židovstvu... 'Punina Boga', da rekne-mo slikovito, je 'prostor' koji je Bog u Kristu 'tjelesno ogradio' te koji Krist ograđuje u Crkvi kao svome tijelu. U Crkvu se pak pojedini ud tijela ugrađuje kao kršteni vjernik, pun ljubavi i spoznaje. Drugim riječima, gnostički pojam razume služi Apostolu da razumije i učini razumljivim unutarnje bivanje, strujanje i zbilju" (str. 99).

Slično za gnostičke elemente u slici o braku kršćana, u kojem se trebaju odražavati odnosi između Krista-glave i Crkve-tijela, Schlier kaže: „Pavao jednostavno ne suprotstavlja protivničkom mitu o Sofiji i Antroposu (Mudrost i Adam) mit o Kristu i Crkvi. On zapravo tumači pojedine elemente gnostičkog mita polazeći od svoje kristologije a da se pri tom ne obazire na cjeloviti gnostički mit. A to čini radi praktične svrhe, svoje parakleze o braku muža i žene u Crkvi koji želi osvijetliti u temelju. Ispravno razumijevanje braka bilo je u zajednici u izvjesnoj mjeri ugroženo, jer su iz pozadine u prve re-dove probile gnostičke ili gnosticizirajuće tendencije" (str. 276).

Neki su katolički bibličari napadali Schliera za ovakvo tumačenje, ali on u nje-mu nije vidio ništa nespojivo s katoličkim pravovjerjem. On se inače trudi da Aposto-lovu poruku čitaocima razdobi kroz mi-saoni svijet prvih povijesnih čitalaca, te iz-nosi pokoji kritičku opasku na tumače koji se nisu obazirali na povijesnu pozadinu ove poslanice. Na temelju Ef 1,22–23 Crkvu gleda kao „prostor i organizam nositelja Duha" (str. 96). Tumačeći Ef 4,1–16 među karizmatičare u Crkvi ubraja apostole, pro-roke, evanđeliste i pastire koji su nosioci ministerija ne samo u vrijeme osnutka Crkve nego i u njezinom kasnijem djelovanju. Za-daća je Crkve „opremljene za djelo služenja" rasti u Kristu i pridonositi da sve urašta u njega kao glavu obnovljenog čovječanstva (str. 190–209).

Schlier je u svoj komentar Ef unio rezul-tate proučavanja kumranskih dokumenata. Osobito se u drugom, parenetskom dijelu po-sanice opažaju elementi srodni s naukom Kumranaca o duhovnom životu. Tu obilno navodi paralelna mjesta iz SZ i drugih Pavlo-vih poslanica koja pomažu razumjeti Aposto-lovu formulaciju i misao. Njegov komentar ostaje i dalje među najboljima, unatoč novi-ma koji su pisani kasnije i s drugog stano-višta. Schlier pretpostavlja da njegovi čitaoci vladaju hebrejskim, grčkim i latinskim te da poznaju židovsku apokrifnu literaturu i teo-logiju intertestamentalnog razdoblja. To do-nekle otežava čitanje njegove knjige.

2. J. Gnilka: DER EPHESEBRIEF, Frei-burg, Herder 1971, 328 str.

Knjiga je izašla u nizu Herders theologi-scher Kommentar zum Neuen Testament

koji priređuju katolički bibličari njemačkog jezičnog područja. Isti autor priredio je za isti niz i komentar poslanice Filipljanima koji je izašao 1968. Autor je inače isluženi profesor univerziteta u Munsteru. Na početku donosi popis literature na 12 stranica. U introdukcij-skoj obradi poslanice (str. 1–54) ispituje po-blize odnos Ef prema Kol, pitanje autora, povijesne pozadine i povoda poslanici. Autor ne bi bio Pavao nego neki anonimni kršćanin židovskog porijekla oko god. 80. koji je dobro poznao liturgijsko-parenetsku građu prve Crkve i Pavlovu misao. Povodi i svrha posla-nice, prema Gnilki, bila bi povijesna odgovor-nost Crkve i pojedinaca u Crkvi za evanđelje mira u svijetu: „Poslanica Efezanima, pisana u vremenu srozavanja, krize religioznog indi-vidualizma i bespovijesnosti predstavlja poku-šaj da se osigura Božje spasenje koje se u sve-općoj Crkvi predstavilo u povijesnom obliku te da se pokaže konkretna odgovornost krš-ćana" (str. 49).

U podjeli poslanice na doktrinarni i pare-netski dio Gnilka ne razlikuje puno od Schliera. Jedino što naslove pojedinih dijelova i odsjeka gdje gdje postavlja drugačije, ovisno o tome koju glavnu misao vidi u dotičnom odlomku. Doktrinarni dio poslanice naslov-ljuje: „Crkva – zajednica otkupljenih", a parenetski: „Smjernice Crkvi u svijetu". Zanimljivi su tematski prikazi uz teža mjesta poslanice. Tako uz 1,3 („na nebesima") do-nosi prikaz: „Slika svijeta" („Weltbild" – str. 63–66) u kojem pokazuje da se kod na-slovnika opaža židovska poslijebiblijska i grčka kozmologija. To osobito dokazuje po-jmom ta *panta* (das All, sve) koji obuhvaća nebo i zemlju te nebeska i zemaljska bića. Daljnji ekskurz je „U Kristu" (66–69). U pavlovskim poslanicama formula *en Christo* dolazi naime preko 160 puta, a od toga oko 35 puta u Ef, gdje se odnosi na „trokut" Bog-Krist-Crkva u smislu Kristova posred-ništva, ali na svim mjestima nije upotrijeblje-na u točno istom smislu. Povodom 1,22–23, gdje je rečeno da je uskrslu Krist glava svega i Crkve koja je njegovo tijelo i njegova punina, Gnilka donosi ekskurz: „Ekleziologija" (99–111). Upozorava da Crkvu kao puninu i tijelo Kristovo ne smijemo gledati samo kao usta-novu „za individualno opskrbnjeno spa-se-njem" nego kao zajednicu odgovornu za uraš-tanje svih u Krista i donošenje Kristova mira svijetu. Povodom tumačenja 2,7 („budući vje-kovi") raspravlja o eshatologiji Ef (122–128), prema kojoj je Crkva punina Krista u svijetu upravo zato što je organ i prostor realizirane eshatologije (str. 126–127). Realizirana ili sadašnjosti usmjerena eshatologija poticaj je pripadnicima Crkve za dublju duhovnost, ak-tivniju pastvu i zauzetije misijsko djelovanje. Ritmički tekst u 2,14–18 o Kristu koji je ot-klonio pregradu razdvojnici između pogana i Židova, te ih po svome tijelu na križu sada u Crkvi čini jednim novim čovjekom. Gnilka s mnogim drugim komentatorima smatra stari-jom kristološkom pjesmom koju je autor pre-